№ 33

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА
№ 7

ДУХОВНИ КАЧЕСТВА
НА
МАКЕДОНСКИТѢ БЪЛГАРИ

ОТЪ
ГЕОРГИ ТРАЙЧЕВЪ
УЧИТЕЛЬ ВЪ IV СОФ. ПРОГИМНАЗИЯ

София — Печатница „Родопи“ Т. Клисаровъ — 1928

№ 33

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА
№ 7

ДУХОВНИ КАЧЕСТВА
НА
МАКЕДОНСКИТѢ БЪЛГАРИ

ОТЪ

ГЕОРГИ ТРАЙЧЕВЪ
УЧИТЕЛЬ ВЪ IV СОФ. ПРОГИМНАЗИЯ

София — Печатница „Родопи“ Т. Клисаровъ — 1928

ПРЕДГОВОРЪ

Сърби, гърци и тѣхнитѣ приятели твърдятъ, че ний, македонцитѣ, сме „разбойници“ на Балканитѣ безъ всѣка култура и че македонската емиграция въ България брои само нѣколко хиляди души, все еснафъ хора! Трети пъкъ чужденци, невежи или заинтересовани личности говорятъ, че, ако на македонцитѣ се даде самоуправление, ще имаме една втора Албания.

За да разбератъ нашитѣ врази и заинтересованитѣ чужденци, кои сж и какви сж македонцитѣ, събрахъ по-важни доказателства отъ наши и чужди учени и отъ мои лични наблюдения, които говорятъ за **духовнитѣ заложби на македонскитѣ българи.**

Днесъ, когато македонския въпросъ отново е завладѣлъ общественото мнение у насъ и въ чужбина и когато той утре ще се сложи и на зелената маса изъ разнитѣ дипломатически канцеларии, появата на бѣлъ свѣтъ на подобна книжка, която би послужила дори само като една справочна, намирамъ за навременно.

Г. Трайчевъ.

Забележка: Настоящата книжка ще излѣзе и на френски езикъ.

I

КАКВО СѫЖ ДАЛИ МАКЕДОНЦИТѢ НА БЪЛГАРСКОТО ПЛЕМЕ

Македония даде християнството и писмеността на българското племе

Българската държава се състои отъ потомци Аспарухови и отъ славяни, часть отъ които вече приели християнството, особено тѣзи въ Македония. Две раси — прабългарска и славянска изповѣдващи две религии — прабългарска езическа, славянска езическа и християнска — сѫ основнитѣ елементи на българската държава. За тѣхното сливане въ една народность сѫ били нуждни по-силни сцепителни срѣдства, отколкото политическата власть. Тѣзи срѣдства, които влияятъ на душитѣ, сѫ били **християнството и писмеността**; съ тѣхъ си послужи и князъ Борисъ (852—888), за да внесе вѫтрешно единство въ своето княжество. И дветѣ тѣзи морални сили излѣзли предимно отъ македонскитѣ славяни: тѣ първи масово бѣха приели християнството, изъ тѣхната срѣда бѣха излѣзли създателитѣ на славяно-българската азбука. Апостолитѣ Кирилъ и Методи, родени въ Солунъ, и епохалниятъ фактъ, преводътъ на св. Писание въ IX в. отъ двамата солунски братия, е извършенъ на едно българо-македонско наречие, което сега служи като основа за изучване на всички славянски езици и което въ науката се нарича **старобългарски езикъ**. Характерни остатъци отъ този езикъ срѣщаме и до днесъ въ говора около Солунско, Прѣспата и Костурско. Така, Македония още въ IX в. бѣ станала люлка на старобългарската писменость. Дѣлото на св. Кирилъ и Методи въ Македония продължиха тѣхнитѣ ученици, между които наймного заслуга е принесълъ съ плодовита просвѣтна дейность св. Климентъ, Охридски архиепископъ. Св. Климентъ направилъ отъ Охридъ главенъ просвѣтителенъ центъръ, отгдето се пръскала свѣтлина по цѣлата българска земя. Съ не помалко слава се споменава името и на св. Наумъ Охридски, другъ ученикъ на св. Кирилъ и Методи и съвременникъ на св. Климентъ.

Когато източна България презъ втората половина на X в. попаднала отначало подъ развращающето влияние на Византия, а после и подъ нейнитѣ удари, Македония била, която издигнала високо знамето за национална независи-

мость: Царь Самуилъ (976—1014 г.) обединилъ отново българския народъ и 38 години наредъ се борилъ, за да запази цѣлостьта на българската държава. Македонска България, пише Рамбо, „била по-войнствена, по-феодална, съ по-силно национално чувство, по-антигръцка отъ тъзи България, на която Великия Преславъ билъ столица.[1]) Охридъ бѣ седалище на учредената отъ Самуила българска патриаршия, която просѫществува съ името Българска архиепископия до 1767 г. (Македонцитѣ въ културно-полит. животъ на България, 1918 г.)

Противъ византийското владичество възставатъ първи македонскитѣ българи (1040 г.) подъ водителството на царь Самуиловия внукъ Петъръ Делянъ. Центъръ на това възстание е билъ гр. Скопие. Тридесеть години следъ това възстание, избухнало второ, пакъ отъ Скопие, начело съ българскитѣ скопски боляри и тѣхния главатарь Георги Войтѣхъ (ib.). Отъ Мекедония сѫ и книжовницитѣ, които сѫ действували още въ XV—XVI столѣтие: **Станиславъ** отъ Кратово (1350 г.), **Исайя** монахъ отъ Сѣрско (1371 г.), дяконъ **Димитъръ** отъ Кратово (1460), **Владиславъ Граматикъ** (1466 г.) отъ с. Жегливо (Кумановско), **Висарионъ** иеромонахъ (1547 г.) отъ Дебъръ, **Христо Граматикъ** отъ тиквешкитѣ села, **Стефанъ** монахъ отъ Скопско и др. (А. п. Стоиловъ. Наши писатели и преводачи отъ XIV—XVIII в., „Балтарска сбирка“ г. XVIII (1911).

Македония е запазила най-старитѣ паметници на българското племе. Тѣ сѫ: **светогорския** (980 г.); **надгробната плоча** отъ царь Самуилъ (993 г.), поставена надъ семейната царска гробница въ с. Германъ (Преспанско) и **Варошкия надписъ** (996 г.) надъ манастира св. Арахангелъ въ с. Варошъ (Прилепско).

Македония е отечество на богомилството. — Богомилството, ако и да е рожба на манихейската ересь, пренесена отъ Армения въ Византия и отъ тамъ въ България, тя, обаче, въ България се разви подъ името богомилство и отъ тукъ почна да се шири на Западъ, въ Италия, Франция и др. страни на срѣдна Европа подъ разни имена. Богомилството, което играло грамадна роль въ вѫтрешния исторически животъ на българитѣ още отъ самото имъ покръстване до XV в., ако не и по-сетне, е имало велико значение не само за насъ и за Западна Европа, па и за цѣлия християнски свѣтъ.

Макаръ мѣстото за мѣстожителството на попъ Богомилъ и неговото произхождение да не се знаятъ съ положителность, установенъ фактъ е, че **„срѣдоточието“** и **„отечеството“** на богомилството е Македония. Въ гр. Прилепъ, въ

[1]) Забележка: A. Rambaud, Etudes sur l'histoir bysantine, p. 288

планината Бабуна, гдето и сега едно село се нарича Богомила, имало богомилска община, казва Иречекъ (История на българитѣ, стр. 280). Сѫщото твърдятъ и ученитѣ: Р. Каролевъ, Петрановичъ, Милетичъ, Ив. Г. Клинчаровъ и др. Като имаме предъ видъ това обстоятелство, правдоподобно е да допуснемъ, че и родоначалникътъ на богомилството ще да е роденъ изъ нѣкой градъ или село на югозападна Македония. А преданието говори, че попъ Богомилъ е роденъ въ с. Богомила, разположено въ с.-изт. поли на Бабуна, въ мѣстностьта Азотъ — Велешко.

Възраждането на българския народъ дойде отъ Македония

И въ по-ново време отъ Македония дойде първия потикъ за народно възраждане на българщината. Първиятъ български историописецъ, **Отецъ Пасии**, който презъ втората половина на XVIII-ти в. възпламени народното съзнание, се е родилъ въ 1721 год. въ северо-македонскитѣ предѣли. Въ 1741 г. **Христофоръ Жефаровичъ**, родомъ отъ гр. Дойранъ, издалъ въ Виена своята „Стематография“ съ гербоветѣ на България и българскитѣ светци. Македонецъ бѣ и **Хаджи Якимъ Кърчовски** (отъ с. Осломево — Кичевско), първиятъ български писатель, който започналъ да печати книги на новобългарско наречие още отъ 1814 г. Отъ северозападна Македония (с. Теарци — Тетовско) е билъ **Кирилъ Пейчиновичъ**, който продължи въвеждането на простонародния български езикъ въ книжнината. **Неофитъ Рилски**, баща на българскитѣ педагози и филолози, авторъ на първата българска граматика, е сѫщо македонецъ (отъ с. Банско, Разложко). Първата българска печатница въ XIX в. се откри пакъ въ Македония — въ Солунъ отъ **Хаджи попъ Теодоси**, отъ Дойранъ. Македония роди и първитѣ фолклористи на българския народъ, братята **Димитъръ** и **Константинъ Миладинови** отъ Струга. (Йорданъ Ивановъ, българитѣ въ Македония, 1915 г., стр. LXXXIII—LXXXV).

Съ пълно право професоръ А. Теодоровъ — Баланъ твърди, че всички по-главни културни начинания на нашето племе идатъ отъ Македония. Християнството, писменостьта, възраждането, новобългарската книга, първата българска печатница — идатъ отъ югъ — отъ Македония и се ширятъ на северъ. Това твърдение на професора се подкрепя и отъ новоиздадената книга на нашия ученъ фолклористъ А. П. Стоиловъ — „Български кножовници отъ Македония“, кѫдето покрай гореизброенитѣ дейци се редятъ и безсмъртнитѣ имена на: **Митрополитъ Натанаилъ** — Охридско-пловдивски (отъ с. Кучевища, Скопско), **митрополитъ Партени** (отъ с. Галичникъ, Дебърско), **Иорданъ х. Константиновъ**

Джинотъ отъ Велесъ, **Григоръ Пърличевъ** отъ Охридъ, **Йосифъ Ковачевъ** отъ Щипъ, **Ксенофонтъ Райко Жинзифовъ** отъ Велесъ и др. Всичко 15 мирски и 12 духовни книжовници до 1878 г.

Македония първа почна да гони гръцкитѣ владици

Пръвъ български владика видѣ Македония. Македония първа започна борбата съ гърцитѣ за свободата на българската църква. Скопие даде сигналъ за гонене гръцкитѣ владици още въ 1828 г. Разрешението на българския черковенъ въпросъ се затегнало съ постояннитѣ клевети и интриги на патриаршията предъ турската власть. Нуженъ билъ новъ тласъкъ; той дошълъ пакъ отъ Македония. Въ 1858 г. кукушкитѣ българи въвѣли националния езикъ въ черквата и поискали български владика за епархията. На оглушкитѣ патриаршески, кукушани на 22 юлий 1859 г. отправили до Папа Пий IX молба да искатъ български епископъ, при известни условия, като признаятъ унията. Тоя епизодъ най-добре характеризира македонскитѣ българи въ тѣхната упорита борба за своя черква и училище, за свой езикъ и народность. Тая постжпка на кукушани смутила фенеръ, та патриаршията, за да предотврати унията, назначила първия български владика за кукушката епархия **Партения Зографски** въ 1859 г. Така, Кукушъ, жертвувайки своитѣ религиозни убеждения, за да спаси националното си самосъхранение, пръвъ извоюва български владика, при вратитѣ на Солунъ. Не сж малко и македонскитѣ градове, гдето не помнятъ гръцко четмо и писмо. Велесъ, Прилепъ и др. градове и манастири изъ Македония служеха си въ черквитѣ и училищата само на български езикъ. (Македонцитѣ въ култ.-полит. животъ на България 1918 г.)

Въ революционнитѣ борби на България участвуватъ и македонци

Македонскитѣ българи въ възраждането на българския народъ и закрепването на българската държава и българската култура сж вложили не само умъ, срѣдства и усилия, а и кръвьта на най-добритѣ си синове.

Въ 60-тѣ години на миналото столѣтие, преди да бжде още решенъ черковния въпросъ, се започна и революционното движение за политическо освобождение на България. Въ революционната борба взеха участие и македонци. Въ четитѣ на Филипъ Тотю (1862—1867 и 1876 г.) участвуваха македонци: отъ Тиквешко, Пехчевско, Велешко, Охридско, Мехомийско, Куманово, Битоля, Дебъръ. Въ четата на Хаджи

Димитъръ и Стефанъ Караджа въ 1868 г. участвуваха българи отъ Куманово, Велесъ, Прилепъ, Кукушко, Воденъ, Скопско, Горна-Джумая. Въ четата на Христо Ботевъ срѣщаме революционери отъ Велесъ, Тетово, Неврокопско, Крива-Паланка, Охридъ, Сѣрско. Дѣдо Ильо Марковъ отъ Берово и Христо Македонски отъ с. Горни-Тодоракъ (Кукушко) се издигатъ до положението да бждатъ войводи. Георги Измирлиевъ-Македончето отъ Горна-Джумая е главенъ водитель и организаторъ на революционното движение въ търновския окржгъ презъ 1875 г., на когото признателнитѣ граждани отъ Горна-Орѣховица му сж издигнали паметникъ. Следъ избухването на възстанието въ Тракия (19 априлъ 1876 г.) повдигнаха се и българитѣ въ Македония. Знамето на главния войвода Димитъръ п. Георгиевъ отъ с. Берово е било приготвено въ Солунъ отъ Станислава, дъщеря на известната македонска учителка баба Недѣля Петкова. (ib.).

Македонци вематъ участие въ войнитѣ на България

Въ руско-турската война (1877—78 г,) между доброволцитѣ българи, които образуваха 6 опълченски дружини и които покриха съ слава Самарското знаме, при Шипка, има не малко македонци. Тѣ сж 411 души отъ разни краища на Македония: Охридъ, Тетово, Гостиваръ, Битоля, Солунъ, Куманово, Паланка, Неврокопъ, Мехомия, Крушово, Кратово, Прилепъ, Велесъ, Дебъръ, Леринъ, Кичево, Струга, Ресенъ, Щипъ, Скопие, Кукушъ и другаде.

Въ подготовката, организирането и извършването на революционния актъ при съединението на Източна Румелия взеха видно участие и македонскитѣ младежи на времето: Димитъръ Ризовъ, Никола Генадиевъ, Андрей Ляпчевъ, Пере Тошевъ. Съединението стана. Въ сръбско-българската война (1885 г.) взеха участие и много македонски доброволци, вънъ отъ тѣзи, що бѣха извикани подъ знамената като редовни войници и офицери. Тѣхниятъ брой (на доброволцитѣ) е повече отъ 500. (ib.).

Много македонци стоятъ начело на политическия и културенъ животъ на България

Македонцитѣ сж въ България като въ своя държава. Тѣ съ своитѣ способности винаги и значително се застжпвали въ всичкитѣ отправления на българския политически и културенъ животъ. Поезия, журналистика, книжовность, учителство, професура, политика, финанси, търговия, медицина

и др. — въ всичко македонскиятъ българинъ е достойно и добре представенъ. Така, Македония е дала на България: 8 министри, 20 дипломати, 70 депутати, 10 митрополити, 15 университетски професори, около 100 учени писатели и публицисти, 35 художници, скулптори, музикални сили, оперни пѣвци, артисти; 30 висши чиновници по народното просвѣщение; 150 магистрати и по-видни сѫдии и адвокати; около 100 по-висши административни чиновници, 80 по-извѣстни лѣкари; 40 по-видни инжинери и архитекти, 800 офицери, измежду които 8 генерала, 31 полковници, 56 подполковници. Освенъ туй въ училищата има 1568 учители, 200 духовни лица и около 5000 други чиновници. (ib.). За едно любопитство само нека проследимъ на последнитѣ нѣколко години учрежденията, институтитѣ, разнитѣ политически организации и журналистиката, за да видимъ лицата, стоящи начело и дающи често пѫти тактъ, тонъ и рѫководство на тия институти. Ректоръ на университета бѣ: **Милетичъ и Георговъ**; председатель на Академията на наукитѣ е професоръ **Л. Милетичъ**; директоръ на етнографиския музей бѣ: **А. П. Стоиловъ** и **Ст. Костовъ**: директоръ на Народния музей: **Ст. Протичъ**; директоръ на Народния театъръ: професоръ **Арнаудовъ**; директоръ на I дѣвич. гимназия **Антоновъ**; на II дѣвич. — **Т. Велевъ**; директоръ на печата бѣ: **Н.Милевъ и Д. Павловъ**; секретарь на Министерството на просвѣщението бѣ: **Ф. Маноловъ**, гл. уч. инспекторъ: **Н. Доревъ**; началникъ на срѣдното образование: **П. Мартулковъ**; гл. секретарь на българския св. Синодъ — **Хр. Поповъ**; ректоръ на Пловдивската семинария — епископъ **Панаретъ**; на софийската семинария — архим. **Борисъ**; директоръ на I мѫжка гимназия: **Георги Раевъ, Кръстевъ**; директоръ на III девич. педагог. гимназия — **Христофоровъ**; директоръ на Чирашкото училище — **П. Мартулковъ**; директоритѣ на II, VI, VII, VIII, XIII, XV, XVII, и XVIII софийски прогимназии сѫ македонци; председатель на Върх. касационенъ сѫдъ бѣ: **Ив. Каранджуловъ**; прокуроръ на Соф. окр. сѫдъ — **Чайлевъ**; председатель на Соф. окр. сѫдъ — **Ил. Александровъ и Ил. Чайлевъ**; директоръ на хигиенията институтъ — докторъ **Вл. Руменовъ**; директоръ (и пръвъ бактериологъ) на Бактериологическия институтъ — докторъ **Михаилъ Ивановъ**; директоръ на държавнитѣ дългове — д-ръ **Н. Стояновъ**. Едничкиятъ най-известенъ нумизматикъ у насъ **Н. Мушмовъ** е отъ Струга; директоръ на Държавната печатница е **А. Македонски**; директоръ на софийската копринена фабрика бѣ **Чековъ**, отъ Екши-су; сѫщиятъ сега построи копринена фабрика въ Пловдивъ.

Ако проследимъ лидеритѣ на разнитѣ политически партии въ страната, пакъ ще се натъкнемъ на македонци. Така, комунистическия лидеръ бѣ **Димитъръ Благоевъ**; широко-

социалистически — **П. Джидровъ**; радикалски — **Ил. Георговъ**; либерални — д-ръ **Н. Генадиевъ**, демократитѣ (сега сговористъ) — **А. Ляпчевъ**. Ами и начело на столичния ежедневенъ печатъ стоятъ пакъ македонци. Ето тѣхнитѣ имена: директоръ на в. „Слово“ — **Н. Милевъ** и Г. Кулишевъ; редакторъ на „Свободна рѣчъ„ и „Слово“ — Георги Кулишевъ; редакторъ на в. „Препорецъ“ — **А. Ляпчевъ**; на в. „Знаме“ — **В. Пасховъ**; на в. „Зора“ — **Д. Крапчевъ**; на „Ехо де Булгари“ — **Хр. Силяновъ, Ст. Симеоновъ**; директоръ на предприятието в. „Утро“, „Дневникъ„ — **Ст. Тилковъ**, кѫдето се подвизаватъ и други македонци; въ редакцията на в. „Миръ“ — **Д. Бързицовъ**; въ редакцията на в. „Радикалъ“ — **Ил. Георговъ**; въ редакцията на в. „Народъ“ — **Джидровъ**; въ редакцията на в. „Независимость“ — **А. Ризовъ**. Професоръ **Ал. Балабановъ** редактира сп. „Развигоръ“; македонски учени редактиратъ сп. „Македонски прегледъ“; **Г. Трайчевъ** редактира „Македонска библиотека“. Освенъ туй македонци редактиратъ в. „Независима Македония“, в. „Илинденъ“, в. „Устремъ“ — (сега само ежедневника „Македония“), „Родина“ — сп. на макед. младежки съюзъ; илюстрация „Илинденъ“.

Тази анкета се отнася само за столицата, провинцията не засѣгаме. Друга анкета ни говори, че авторитѣ на най-добритѣ учебници по български езикъ сѫ македонскитѣ учители: **Д. Мирчевъ, Ив. Доревъ** и **Климентъ Карагюлевъ**. А геометрията и аритметиката на **П. Мартулковъ** намѣриха всеобщо одобрение на учителството. **Д. Цоневъ** е авторъ на много учебници по естествена история, а **Л. Симидчиевъ, Ив. Бояджиевъ, Благой Димитровъ, Г. Раевъ** сѫ автори на много препоръчани учебници по алгебра, физика, алгебрически сборници и др. Трета анкета ни изненадва, че и потеклото за безсмъртния авторъ на „Бай Ганю“ — **Алеко Константиновъ** е отъ македонски преселници въ Свищовъ, Македонско потекло е **П. Р. Славейковъ, Пенчо Славейковъ** (отъ Разлога). И въ жилитѣ на братята **Димитъръ** и **Антонъ Страшимирови** тече македонска кръвь. Въ Копривщица има „арнаутска махала“, кѫдето е живѣлъ родътъ на Каравелови отъ македонски произходъ. А една малка екскурзия изъ дипломатическитѣ канцеларии ни открива, че: 1) пълномощния министъръ въ Римъ е **Гоце Радевъ** (отъ Битоля); 2) пълномощенъ министъръ въ Лондонъ е **Панче х. Мишевъ** (отъ Солунъ), 3) пълномощенъ министъръ въ Вашингтонъ е **Симеонъ Радевъ** (отъ Ресенъ), 4) пълномощенъ министъръ въ Атина е **Добре Живковъ** (отъ с. Плѣвня, Драмско), 5) пълномощенъ министъръ въ Букурещъ е **Поме[illegible]овъ** (отъ Прилепъ), 6) пълномощенъ министъръ въ Будапеща (сега въ Ангора) е **Т. Павловъ** (отъ Скопие), 7) бивши пълномощни министри сѫ: **Панче Доревъ**, д-ръ **Генадиевъ**,

д-ръ К. Помяновъ и др. 8) Димитъръ Наумовъ — частенъ секретарь на царя, 9) Дръндаровъ (покойния) бѣ таенъ съветникъ на царя. И днесъ сждбинитѣ на България сж въ македонски ржце: г. Андрей Ляпчевъ, министъръ-председателя е отъ гр. Ресенъ (Македония).

Македонцитѣ сж героични и голѣми патриоти

Възмущението на българитѣ въ Македония отъ дѣлото въ Берлинъ се разрази въ въорженъ конфликтъ. Презъ есеньта на 1878 г. избухна формено масово възстание въ долината на Струма, съ центъръ с. Кресна, и въ разложката котловина съ центъръ с. Банско. Въ западна Македония, въ градоветѣ Скопие, Куманово, Велесъ, Прилепъ и Охридъ възникнаха набързо конспиративни организации. Най-силно се прояви революционното движение въ 1880 год. въ Прилепско и Охридско. А виждайки безчовѣчния, политическия и економически гнетъ, на който бѣ подложено македонското население, отъ една страна, безбройнитѣ спънки за неговото културно развитие, отъ друга, — македонската интелигенция реши въ 1893 год. да тури революционното движение на здрава основа. Така се създаде вжтрешната македонска революционна организация, която продължава и до день днешенъ — цѣли 34 години, да води отчаяна и неравна борба съ държавната тирания на подтиснические режими: турски (въ миналото), сръбски и гръцки днесъ. А най-красноречиво доказателство за борческия духъ на македонцитѣ е Илинденското възстание (1903 г.), великата тая епопея, която разклати отъ основа вѣковната турска империя, издигна македонецътъ въ очитѣ на европейската дипломация до степень на герой и спечели симпатията на цивилизования свѣтъ. Грамаднитѣ морални, материални и човѣшки жертви, що понесе и продължава да понася македонското население, за да сдобие свободенъ животъ и да спази езикъ и народность; готовностьта, себеотрицанието, самоотверженостьта, самопожертвователностьта, изразена въ стотици и хиляди примѣри, високо говорятъ за ценнитѣ негови качества: горещъ патриотизъмъ и силна обичъ къмъ свободата и независимостьта. Акциитѣ на Гавазовъ и Чемковъ въ Прилепъ (1898 г.), самоубийството на Патчевата чета (1902 год.) въ Кадино село, Виничката афера, хвърлянето на Даскаловъ въ пропастьта и многобройнитѣ още акции отъ тоя родъ, достатъчно говорятъ за това. Дойде 5 октомврий 1912 год.; настжпи великиятъ моментъ за освобождението на поробена Мекедония. Всички македонци, които бѣха приели българско поданство и бѣха минали казармата, се наредиха подъ полковитѣ си знамена въ редовната армия. А онѣзи, що не фигурираха въ

наборнитѣ списъци, побързаха да се запишатъ доброволци и образуваха тъй нареченото Македоно-Одринско опълчение, броятъ на което бѣ 14,670 души. Необучени, необлечени и невъоржжени, поради липса на оржжие и облекло, тѣ горѣха отъ нетърпение да влѣзнатъ въ бой съ вѣковния врагъ. И действително, тѣ се отличиха. Македонскиятъ доброволчески корпусъ, командуванъ отъ офицери македонци, превзе Гюмюрджина, участвува въ пленяването на Яверъ паша съ неговия 10-хиляденъ отрядъ и се бори за отблъсването на турския десантъ при Шаръ-кьой, ржководенъ отъ Енверъ паша. Четитѣ пъкъ на Вжтрешната организация, съ своитѣ акции разтроиха тила на турската армия и не малко услуги принесоха на съюзницитѣ гърци и сърби. Съ още по-голѣмо ожесточение се би доброволческия корпусъ при Султанъ-тепе, противъ новитѣ поробители — сърби въ междусъюзническата война. Съ не по-малко въодушевление биде посрещната и общоевропейската война отъ македонцитѣ. Когато се обяви мобилизацията на българската армия, македонцитѣ емигранти се явиха масово и образуваха една голѣма доброволческа армия. Тази армия на 16 септемврий 1915 год. броеше 33764 души. Всички почти офицери отъ тази армия бѣха македонци. Храбро се биха македонцитѣ при Тетово, Криволакъ, Богданци и Бѣласица отъ началото на войната до края. По другитѣ дивизии участвуваха редовнитѣ войници македонци, заселени по-отрано въ България. Тѣхниятъ брой бѣ 22,445 души. Като се прибавятъ къмъ тѣхъ и новитѣ контингенти, събрани изъ освободена Македония, ще добиемъ, безъ преувеличение, общия брой на македонцитѣ около 80,000 военни чинове и 755 офицери.

———

Македония е дала и на други държави свои достойни синове, като държавници съ просвѣтенъ умъ. Така Сърбия (още при създаването ѝ) има **Михаилъ Тодоровъ Германовъ** (отъ Разлога) за президентъ министръ при князъ Михаилъ, а **Марко Георгиевичъ** — сръбски дипломатически представитель въ Букурещъ. **Никола Бѣлинъ** — министръ при князъ Милушъ. **Пандо х. Сотировъ** — председатель на търговската камара въ Бѣлградъ. Отъ прилепското село Дабница е билъ родомъ **Доситей Новаковичъ** (1764 — 1854 г.). Той приелъ монашество въ Зографския българския манастиръ и се връща въ отечеството си, но преследванъ отъ турцитѣ, избѣгалъ въ Сърбия. Презъ 1833 г. Доситей е избранъ за тимочки владика, съ седалище гр. Зайчаръ-Неготинъ, гдето се поминалъ. Той билъ известенъ като българинъ, за което свидетелствува и дяконътъ му Стефанъ Ковачевичъ отъ Призренъ, въ едно саморжчно писмо отъ 1851 г., пазено подъ № 402 въ ржкописното отдѣление на Соф. Нар. Библиотека.

И на гърцитѣ сме дали македонски българи. Иоанъ Кукузелъ — пѣвецъ, съчиненията на когото сѫ запазени въ псалтикийно, или паралагийно нотно писмо, — е българинъ отъ Македония. Григорий Ал. Киндинъ е родомъ отъ Прилепъ, по произхождение мизиецъ, т. е. българинъ. Той е билъ виденъ полемистъ и писатель ржкоположенъ за солунски архиепископъ. Въ срѣдата на XIV в. Византия бѣ ознаменувана съ редъ религиозни движения и разпри. Едно отъ първостепеннитѣ лица въ тия духовни борби е билъ Киндинъ. (Biblio national de Paris — ржкописъ № 1238 отъ XV в.) И на патриаршеския престолъ въ Цариградъ е имало българи отъ Македония.

Изнесенитѣ до тукъ данни даватъ ни една преценка за умственитѣ способности на македонскитѣ българи отъ сравнително по-далечното минало, па дори и отъ самото обособяване на българското племе въ тоя край — още отъ появата на св. Кирилъ и Методи.

II.

ДАННИ ОТЪ ПО-НОВО ВРЕМЕ

1. **Прогресъ въ земледѣлието.** Дете бѣхъ на 12 години, когато за пръвъ пѫть преди 45 години прилепскитѣ чифликчии: Мойсо х. Илиевъ и Диме Коровъ донесоха желѣзенъ плугъ, американска система. Ние, тогавашни дечурлига, тичахме като по мечка, да видимъ опититѣ и демонстрациитѣ съ това модерно орждие, правени вънъ отъ града. Понеже се оказа неотговарящъ американскиятъ плугъ за тамошната почва, зае се съ неговата преработка простиятъ желѣзарь-ковачъ Ицо Гавазовъ (баща на революционера Йорданъ Гавазовъ) и следъ като го приспособи, създаде типъ желѣзенъ плугъ — Македонска система[1]) Отъ тогава съ десетки желѣзари почнаха да **фабрикуватъ плугове**, които изпълниха прилепскитѣ чифлици, прескочиха въ битолско и по-далечъ и днесъ и последното колибарско заселище въ страната пори земята съ плугъ.

Кой насърдчи македонскиятъ земледелецъ? По чия инициатива, държавна или частна, му бѣ препоржчано това модерно земледѣлско орждие? Кой агрономъ или катедра, коя конференция или сдружение пропагандира идеята между македонеца-робъ за рационалното използуване на ораньта? Кой учитель-техникъ или кое земледѣлско училище, механическо или друго такова, или кой желѣзарь-майсторъ послужи за

---

[1]) Битолския валия, за да насърдчи изобретателностьта на Гавазовъ, подари му 10 декари земя въ прилепския чаиръ.

примѣръ и образецъ на Ицо Гавазовъ да приспособи американския плугъ на македонска почва? Никой. Той и цѣлото земледѣлско македонско население бѣха хора прости, неуки. По чие вдъхновение тогава всичко това ставаше? Кѫде ще търсимъ причината на този културенъ прогресъ между македонскитѣ българи земледѣлци и желѣзари? Никѫде другаде освенъ въ тѣхния **природенъ интелектъ**, въ тѣхната вродена интелигентность. На що се дължи тоя природенъ интелектъ и какъ се е зародилъ той у македонскитѣ българи, ще видимъ по-сетне. Сега нека продължимъ изучванията на даннитѣ и доказателствата за тая зродена интелигентность у македонския българинъ.

2. **Архитектурата** (строежа на сгради, мостове, пѫтища). Презъ време на Балканската война всички почти сръбски офицери и граждански чиновници удивляваха се на **„лепи куйки и лепи села и вароши“** въ окупиранитѣ отъ тѣхъ земи. А и ние не по-малко се удивлявахме на тѣхнитѣ възклицания, заключавайки, че тѣзи хора трѣбва да живѣятъ въ прости кѫщи и колиби. Имаше защо да се удивляватъ **„брачата“ сърби.** Градоветѣ: Скопие, Прилепъ, Битоля и другаде, както и много села изъ Демиръ-Хисарско, Гяватъ-колъ (Битолско), Преспата и пр. импонираха съ нови и хигиенични жилищни сгради, солидна направа; съ училищни помѣщения, отговарящи на всички хигиенични и педагогични изисквания; съ черкви и манастири; съ шосейни пѫтища и мостове споредъ последната дума на архитектурата и техниката. И кои, мислите, бѣха архитектитѣ, инжинеритѣ и техницитѣ на тия постройки? Учени, дипломирани и премирани нѣкои капацитети сѫ създали тѣхнитѣ планове и изпълнили тѣхнитѣ постройки? — Не. Прости хора въ пълната смисъль на думата, които не сѫ прескочили прага на училището, нито стажували при нѣкой по-сведущъ отъ тѣхъ, нито пъкъ нѣкакъвъ курсъ сѫ посещавали. **Чкатровци** се казватъ архитектитѣ и майсторитѣ, що построиха цѣлата шосейна мрежа въ битолския вилаетъ, заедно съ прословутитѣ каменни мостове. А Чкатровци бѣха хора неграмотни и си служеха съ **рабушъ** за водене смѣткитѣ. Коста Лауцовъ е архитектъ на повече отъ 50 черкви и манастири въ Прилепско. Той е твореца на прилепския часовникъ, монументална сграда, висока 55 метра, въ основата съ 6-то жгълникъ, въ форма на призма съ консувиденъ връхъ и доле при основата съ по една чешма отъ всѣка страна на многожгълника. Той е съграденъ въ 1830 г. и вторъ нѣма на цѣлия Балкански полуостровъ. Христо Тасламичевъ е твореца на прилепското училищно здание, наподобяващо Пловдивската гимназия, споредъ кореспондентитѣ, що посетиха града следъ „хуриета“. Смилевчани, съ бѣлитѣ „долами“, сѫ майсторитѣ и архитектитѣ на всички „конаци“, палати пашински и безброй монументални

сградиˇ въ гр. Битоля. Даже архитектътъ на днешната черква въ Рилския манастиръ е костурчанецъ. А Коста Лауцовъ, Христо Тасламичевъ и смилевчани сѫщо така сѫ хора на опита и практиката, безъ всѣкакви научни и теоретически познания. Тѣхната творба не сведочи ли за тѣхния прогресивенъ умъ и за тѣхния природенъ интелектъ?

3. **Ще минемъ въ областьта на живописьта (иконописьта) и рѣзбарството.** Кой не е слушалъ, че всички наши стари черкви и ония отъ по-ново време сѫ изписани съ живописъ отъ **македонски зографи.** Тѣ, въ своето множинство, произхождатъ отъ Рѣканско (Дебърско) отъ с. Лазарополе, Гаре и Тресанче. Всички тѣ, както и поединични такива (Иоанъ Зуграфо и Адамче Зуграфо) отъ Прилепъ сѫ художници, при липса на най-елементарнитѣ теоретически познания на това изкуство. Тѣ не сѫ видѣли нито училище, нито по-достоенъ отъ тѣхъ художникъ, отъ произведенията на които да копиратъ и черпятъ поука. Тѣ сѫ продуктъ на своитѣ бащи, чийто занаятъ сѫ усвоили отъ опитъ съ чираклъкъ. Тѣ скициратъ и творятъ на паметь, на изусть, тъй както имъ ражда умътъ. Кой посетитель не се е удивлявалъ на изящната рѣзбарска творба на иконостаса при скопската катедрала св. Богородица, съградена въ 1830 г.; или отъ богато и разкошно изпъстренъ съ варакосани орнаменти рѣзбарски иконостасъ на прилепската черква св. Благовещение, съградена въ 1838 г.[1]) Кой не се е любувалъ на чудната майстория на иконостаса при Слѣпченския манастиръ св. Иванъ Предтеча; или на още по-красивия съ рѣзбарски творения иконостасъ при дебърския манастиръ св. Иванъ Бигоръ и при дебърската черква св. Илия?

Въ Пазарджикъ, въ черквата св. Богородица, се намира най-забележителниятъ въ България иконостасъ, работенъ отъ майсторъ на „дебърската школа“. Андрея Протичъ, директоръ на Археологическия музей въ София, въ своя трудъ, Guide à travesr la Bulgarie, Archéologie, Histoir, Art, казва: „Въ XIV в. Галичникъ и неговата околия сѫ центъръ на оная школа, която създаде най-хубавитѣ паметници на рѣзбарството и живописьта, що красятъ много черкви и манастири въ Македония и България“. Майсторътъ художникъ и рѣзбарь е сѫщо облеченъ въ „бѣла долама“ и произхожда отъ сѫщитѣ ония „мияци“, отъ чийто родъ сѫ смилевци, лазарополци и др. рѣканци. Кой музей, кои изложби и галерии сѫ посетили и при кой прочутъ художникъ сѫ вземали уроци, черпали поука, стажували и практикували тия наши творци? Коя по-достойна ржка и по-опитно длето сѫ напѫтвали тѣзи македонски художници? — Никой. И тѣ сѫ творили и създавали така, както имъ раждала главата.

[1]) Прилепскиятъ иконостасъ е работенъ отъ майсторъ Димитрия Миякъ, три години и свършенъ въ 1858 г.

Милле съ положителность твърди, че въ XIV в. е сѫществувала македонска живописна школа, стремяща се къмъ търсене ефекти. Тая школа е била центъръ, отъ кѫдето искуството е хвърляло свѣтлина къмъ Пелопонесъ и Мистра, Русия и Новгородъ. Тая школа имала по-скоро връзка съ Западъ, отколкото съ Изтокъ. Запазенъ паметникъ отъ тая школа, преситенъ отъ новъ лирически духъ, който е внесълъ много жизнено и „човѣчно" въ византийската догматика, е живописьта на Земенския манастиръ, разположенъ 1·5 к. м. отъ гара Земенъ, по линията Кюстендилъ—София. Пространно изследване върху тоя македонски паметникъ е направилъ бившия уредникъ на Народния музей, г. А. Грабаръ.

Дебърската школа (Галичникъ, Лазарополе и др.) за църковна живопись и рѣзбарство е дала майстори и ученици, които сѫ бродили изъ цѣлия Балкански полуостровъ, съ седалища: Солунъ, Пирея, Сѣръ, Пловдивъ, Александрия (Ромѫния), Нишъ и Сараево. Безъ преувеличение може да се каже, че по-голѣмата часть отъ черквитѣ на Балканския п-въ сѫ рисувани отъ труженници на тая школа. Най-добритѣ паметници сѫ запазени въ св. Ив. Бигоръ (Дебърско), св. Спасъ (Скопие), катедралитѣ въ Сараево, Призренъ, Сѣръ, както и св. Богородица въ Пазарджикъ, безъ да говоримъ за др. църкви.—(Галичанинъ, в. „Слово", 1. III бр. 723).

Сръбскиятъ краль Александъръ, при едно посещение черквата св. Спасъ въ Скопие, останалъ смаянъ отъ художественото рѣзбарско искуство на иконостаса, дѣло на дебърската школа и пожелалъ да се извика майсторъ отъ тоя край, за да изработи подобенъ иконостасъ и въ дворцовата черква.

4. Да споменемъ накѫсо за разнитѣ еснафи: желѣзари, ковачи, коюмджии (златари), бакърджии, мутафчии, скулптори (тахчии въ Прилепъ) и др., чиито издѣлия се търсѣха не само въ собственитѣ пазари изъ Македония, но износъ намираха и далечъ задъ граница по цѣлия Балкански п-въ. Кой не е виждалъ прилепскитѣ кантари, ножове, тесли, или бакърнитѣ издѣлия, стружкитѣ златарски издѣлия, дебърскитѣ и тетовскитѣ цигарлъци, чибуци и пр. Творцитѣ и създателитѣ на всички тия издѣлия сѫ обикновенно еснафъ хора, прости, невежи; дѣлатъ и търкатъ съ първобитни инструменти, невидѣли нищо ново, модерно и съвременно. И тѣ творятъ тъй, както имъ диктува собствения умъ.

5. Изкуството на Козма Чековъ отъ Леринско (Македония) е първо по рода си явление не само у насъ, но и въ цѣлия Балкански п-въ. А то може съ успѣхъ да конкурира и всѣки даже европейски копринен центъръ. Копринено тъкачество на Чекова е гордость за Македония, що е родила такъвъ даровитъ синъ. Тази преценка личи отъ личнитѣ мнения на наши и чужди посетители на изложбата му, както

и на царя и други високопоставени персони. То (изкуството му) просто пленява посетителя. Чудишъ се и не можешъ разбра, човѣшка ржка ли е работила тия финни материи, или вълшебство и илюзия сж тѣ за окото. При тая гледка гръцкиятъ пълномощенъ министъръ си позволилъ да каже на г-нъ Чековъ, че той би билъ по-цененъ въ Гърция.[1])

6. И македонската жена не е останала по-назадъ отъ мжжа въ своята творба. Прилепскитѣ килими, ямболии и покрови (веленца); смилевскитѣ шевици и бродерии и разнитѣ национални носии изъ Македония не сж ли творби на македонската мома и булка? По качество и художественость не удивляватъ ли любителя? Македонскитѣ шевици и носии не държатъ ли първо мѣсто между всички други национални такива? Тѣзи носии сж първи даже за цѣлото славянство по богатсвото на мотивитѣ въ орнамента и по хармонията на боитѣ. Царьтъ, царицата, престолонаследникътъ и принцеситѣ не сж ли по-красиви и по-пленителни въ македонски носии? Прилепскитѣ килими и ямболии не съперничатъ ли на пиротскитѣ, а далечъ надминаватъ чипровскитѣ? Кое тъкачно училище, или кои курсове сж свършили македонскитѣ моми и булки; кой художникъ е напжтвалъ работата имъ, е съчетавалъ боитѣ, фигуритѣ. формитѣ и пр. Кжде сж видѣли образци, изложби, етнографски музеи, та сж копирали и присаждали познанията си на своитѣ творения? Съ какви модерни и усъвършенствувани помагала си служатъ въ своята индустрия? Какви сж тия нежни ржце, що сж пипали тия изящни и въ деликатна форма изработени вещи? Навѣрно, мнозина несведущи, ще помислятъ, че това сж творби на буржоазния дамски свѣтъ, или на школувани моми и булки? — Не. Нито градската жена, нито селската, занимаваща се съ тъкачество, или съ шевици и бродерии на национални костюми и носии, не произхождатъ отъ буржоазната срѣда. Тѣ сж по-скоро бедната класа (особено въ градоветѣ), които работятъ свое или чуждо издѣлие и съ това се препитаватъ. Като такива, тѣ не сж видѣли школа, тѣ сж прости и неграмотни. Наука и просвѣта, курсове, специализация, изложби, музеи, сбирки, пособия, ржководства и пр. източници, отъ дето биха черпили поука и познания, — всичко това е непонятно за тѣхъ. Модерни помагала и усъвършенствувани машини и инструменти сж далечъ отъ тѣхнитѣ разбирания. **Сновалки, роданъ** (чекрикъ), **елемия** (вртележка), **разбой** (станъ), **совалка, кросно, нищи, скрипци, бърдо** — ето цѣлия инвентаръ на килимарската индустрия. Всички тия инструменти сж изработени или отъ цигани-майстори, или отъ обикновеннитѣ дърводѣлци. Инсталацията е приспособена въ нѣкое

---

[1]) Изъ златната книга по изложбата, въ която саморжчно сж отбелѣзани мненията на посетителитѣ.

мазе или на нѣкой край изъ двора, въ плѣвнята, конюшната или на чардака. Боядисването на преждитѣ извършватъ повечето сами съ растителни бои (отъ зелени листа на слива, пиперъ, млѣчокъ и др.), или въ обикновени боялници (съ пикочъ зарити по бунищата), или пъкъ при бояджии, които сѫщо си служатъ съ растителни бои (кори отъ ясенъ, листа и плодове отъ разни растения). Рецептитѣ за боядисването сѫ продуктъ на опита. Съчетанието на боитѣ, цвѣтоветѣ, както и формитѣ, всичко това се върши отъ умъ и „на изустъ".

Успѣхътъ на прилепската килимарска индустрия толкова бѣше се засилилъ напоследъкъ, особено въ края на турския режимъ, щото прилепскитѣ килими и ямболии се пласираха по всички пазари на Македония, дори до Неврокопъ, Драма, Сѣръ, Кавала, Гюмурджина, Скопско, Солунско и другаде. Даже Екзархията на времето (въ края на турския режимъ) обърна внимание на тази индустрия и за да насърдчи производството ѝ, изпрати учителки специалистки да ржководятъ занятията.

На сѫщитѣ примитивни начала се изработватъ шевицитѣ (везане) и бродериятa, както и всички други окраски на националнитѣ пъстри носии, каквито сѫ: смилевскитѣ, дебърскитѣ, битолско-прилепскитѣ (въ полето), мариовскитѣ, ресенскитѣ, стружкитѣ, скопскитѣ и пр. Всѣко селско момиче, още отъ млада възрасть (10 годишно) се залавя съ приготовление на приката си. Събрали се зимно време по седѣнки, или денски по дворища и мегдани, а често пѫти насѣдали покрай нѣкое бунище, за да се ползватъ отъ топлината на гниящитѣ и вонещи материали по купищата (това е обикновенно изъ кичевскитѣ, мариовскитѣ, прилепскитѣ и битолскитѣ села), държатъ въ нечиститѣ, попукани и груби селски ржце платно, игла и конци. Навели се надъ работата си, тѣзи простички момичета бодятъ, плетатъ и творятъ надъ нея краски, форми и фигури въ всевъзможни комбинации и преплитания на линии, трижгълници и многожгълници, често пѫти закачайки се и обикновенно припѣвайки народни или революционни пѣсни. Не говори ли всичко това за умственитѣ и природни дарби на тѣзи сополанковци?

7. Ще минемъ къмъ просвѣтното дѣло на страната, за да се натъкнемъ на още по-поразителната действителность **— на учителското творчество.**

Има ли нужда да навеждамъ факти и данни, за да доказвамъ, че учебното дѣло въ българското училище заемаше първо мѣсто въ страната, сочеше се съ пръстъ отъ наши и чужди хора и съ завистъ гледаха на него инороднитѣ и вражески настроени спрямо насъ елементи. Не бѣха ли национална гордость за насъ ласкитѣ на разнитѣ европейски консули, пѫтешественици, или натоварени съ разни мисии, пер-

сони, предадени лично на учители и директори или писмено (въ разни кореспонденции и рапорти изъ европейската преса) отъ чуеното и виденото при посещение на училищата ни? Не очудихме ли и самитѣ сърби, при окупацията презъ Балканската война, съ уредбата и успѣха на нашето училище? „Па ща е то майко му у всяку село и училище", казваха голѣми и малки личности сръбски. При посрещането на сръбския престолонаследникъ Александъръ, сега вече краль — следъ окупацията — ресенския сръбски началникъ Мануиловикъ ни рекомандува **„бугарски екзархийски инспекторъ и учители, кои много са радили за преуспеване бугарско школо"**. Престолонаследникътъ ни стисна ржката, за да може отсетне тия „бугарски" радетели да бждатъ първи арестувани (на 16 юни 1913 г.), изтезавани и екстернирани отъ сръбската власть.

Българското училище бѣ образцово въ всѣко отношение: и по уредба и по успѣхъ. Сгради училищни и пансионски най-модерни; хигиенична покжщнина; помагала, пособия, сбирки (особено следъ хуриета) пълнѣха кабинетитѣ. Успѣха, показанъ отъ ученици и учители, бѣ за завиждане. Този успѣхъ по-цененъ ставаше, като се има предъ видъ, че ученици и учители бѣха сжщевременно апостоли и революционери по освободителното дѣло; актйори, сказчици, музиканти, спортисти (юнаци), проповедници, лѣкари, сждии и пр. за просвѣтата на обществото.

Кой бѣ виновника за всичко това, за тази национална гордость? — **македоннския учитель**. Да, той, най-преданния, най-трудолюбивия и най-самоотвержения синъ на Македония; той издигна българското училище до степень, будяща завистъ у турци, гърци, власи и сърбомани. Той бѣ творителъ въ страната и на модерна гражданственость и дисциплина.

А какви бѣха условията, при които се подвизаваше македонскиятъ учитель въ полето на просвѣтата? — Никакви. Гоненъ и преследванъ отъ властьта на всѣка стжпка; лишенъ отъ помагала, пособия, ржководства, библиотеки, конференции, събрания, екскурзии и срещи презъ всичкото време на Хамидовия режимъ; лишенъ даже и отъ много учебници (като история и география отечествени, народна литература); лишенъ отъ вестникъ и всѣко четиво, потрѣбно за самообразование и самоусъвършенствуване; забранени бѣха дори книги, като педагогиката на Басаричекъ и сп. „Природа". Отъ где черпѣше тогава той, македонскиятъ учитель, познания и поука за учащитѣ се и за народа, при наличностьта на посоченитѣ прѣчки и спънки? Отъ никжде. Той бѣ самоукъ; той бѣ самъ творецъ и създатель на методи и принципи педагогически; той работѣше и обучаваше тъй както му **„раждаше главата"**. Работа, значи, извънредно тежка и

непоносима. Като се има предъ видъ пъкъ и рискътъ, що той носѣше отъ гонение и преследване на власть и пропагандски терористи (на гърци и сърби), още по-ясно ще ни бѫде положението на тоя пионеръ-мѫченикъ, който вложи всичката си енергия, даде младинитѣ си за просвѣтата на своитѣ братя и сестри, принесе себе си цѣлия въ жертва за родна Македония.

Преди да приключа съ учебното дѣло, за неизлишно считамъ да посоча на следнитѣ два документа, кѫситѣ цитати на които ясно говорятъ за преценката учителева отъ страна на най-висшата училищна власть — Екзархията. Така: съ писмо № 2499 отъ 4.III.1908 г. Екзархията пише на директора на прилепскитѣ училища, по поводъ на полугодишния му рапортъ:

„ . . . Като Ви изказва благодарностьта отъ страна на Екзархията за развитата отъ Васъ и учителитѣ дейность по уредбата, управлението, успѣхътъ и дисциплината въ повѣренитѣ Ви училища, отдѣлътъ намира, че всички мѣрки, изброени въ рапорта Ви, сѫ добре обмислени и ще принесатъ, несъмнено, голѣма полза за успѣха, дисциплината и възпитанието на учащитѣ се. Тия мѣрки говорятъ за едно похвално усърдие отъ страна на училищното управление и учителитѣ къмъ интереситѣ на учебното дѣло. Екзархията благодари за това на Васъ и на г. г. учителитѣ и се надява, че това усърдие ще Ви бѫде постояненъ спѫтникъ. Идеята за сближение семейството съ училището чрезъ даване детски забавления и театрални преставления е целесъобразна. Чрезъ такива чисто културни начинания учителството създава условия за националенъ възторгъ и гордость. — Решението на уч. съветъ да се основе въ града сиропиталище, подобно на битолското, прави честь на г. г. учителитѣ при повѣренитѣ Ви училища. Екзархията горещо поздравлява учителското тѣло за тоя високоблагороденъ починъ и примѣрна филантропия. Сѫщо и решението на уч. съветъ за отваряне недѣлни училища въ града е повече отъ похвално . . .“ Вторъ документъ, пакъ изходящъ отъ Екзархията, подъ № 4248 отъ 3.III.1912 г. изпратенъ до училищния инспекторъ въ гр. Дебъръ, гласи: . . . „По поводъ заявлението Ви отъ 25.I. т. г., съобщава Ви се, че Екзархията направи възможнитѣ разпореждания по рѫководството на черковно-училищнитѣ служби въ Дебърската епархия. . . Вследствие на тази промѣна, направена съ цель да се внесе подобрение въ нашето черковно-училищно дѣло въ Дебърската епархия, която, както сами твърдите, представлява дѣвствено поле за обществена работа, и ценейки **Вашето родолюбие, Вашата доказана способность, трудолюбие, ревность къмъ работата и широка опитность**, — Екзархията се надѣва, г-нъ инспекторе, че макаръ да сте изпитали физически и душевни

крушения, Вие нѣма да напустнете повѣрената Ви длъжность въ единъ моментъ, когато се чувствува нужда отъ повече опитни работници, когато Ви предстои да бѫдете отличенъ съветникъ и помощникъ на новия ржководитель на черковно-училищното дѣло въ епархията и когато Вашето стоене тука става повелително отъ високитѣ и скѫпи народни интереси".

А такова бѣ мнението на най-висшата училищна власть— Екзархията, начело на която стоеше Екзарха — единъ калугеръ, и въ управлението на която царѣше монархизъмъ, — за всички македонски учители, за всички директори, за всички инспектори, защото тѣзи фактори не бѣха нито наемници, нито бюрократи, а хора дѣлови, хора преданни на службата си отъ сърдце и душа.

Ако надникнемъ въ учебното дѣло въ България (нисши и висши у-ща) и тамъ ще се натъкнемъ на не малко примѣри, кѫдето ученици, ученички и студенти македончета да изпъкватъ първи по успѣхъ. Нѣколко само примѣри отъ тоя родъ: Презъ учебната 1926/27 г. първиятъ студентъ богословъ, който завърши съ отличие Духовната академия е Софийския дяконъ Борисъ п. Атанасовъ, родомъ отъ с. Савекъ (Демиръ Хисарско). Презъ учебната 1925/26 г. ученикътъ, който взе първа награда при I софийска мѫжка гимназия (отъ фондъ Г. Маджаровъ), е синътъ на у-ля Венцеславъ Димитровъ, отъ Криворѣчна Паланка.

8. **И въ народната поезия**, особено **епосътъ**, македонския българинъ държи първо мѣсто между групитѣ на племето ни. Македония е родно мѣсто на юнашкитѣ пѣсни. Не е ли вѣрно, че македонцитѣ сѫ най-поетичния отъ българскитѣ групи? Никѫде българската пѣсень не открива такъва игрива фантазия, романтична пластика и платоническа лирика, както въ Македония.

III.

МНЕНИЯ НА НАШИ И ЧУЖДИ УЧЕНИ ЗА ДУХОВНИТѢ КАЧЕСТВА НА МАКЕДОНСКИТѢ БЪЛГАРИ

I. Мнения на български учени

1. Пръвъ отъ нашитѣ учени бѣ **Атанась Шоповъ**, който, въ качеството си на главенъ редакторъ на в. „Новини" (Екзархийски органъ), въ 1893 г. посети Македония и произнесе следнитѣ знаменателни думи за македонскитѣ българи: „Струва ми се, че нѣма да сгрѣша, ако кажа, че въобще българското възраждане се започва съ особена черта, много по-самобитна въ сегашнитѣ виляети (Македония), кѫдето то (въз-

раждането) по-бързо бѣ усвоено, отколкото въ останалата часть на българския народъ. Ще се намѣрятъ изследователи да ме опровергаватъ, да ме оборватъ въ това смѣло произнасяне; ще се намѣрятъ писатели да оспорватъ вѣрностьта на това начало, но азъ ще имамъ за свидетели всички македонски дейци, всички тия стълбове въ полето на българското възраждане. Честьта и славата трѣбва да се отдадатъ дето и комуто се следва. **Това приемущество е гордость и честь на македонскитѣ българи.** (Изъ живота и положението на българитѣ въ виляетитѣ, 1893 год.).

2. Професоръ **А. Теодоровъ-Баланъ** твърди, че християнството, писменостьта, възраждането, новобългарската книга, първата българска печатница — идатъ отъ Македония и се ширятъ на северъ, къмъ България.

3. Професоръ **Л. Милетичъ** казва, че македонцитѣ сж най-културоспособното българско племе. Тѣ сж надъхани съ силно народно съзнание. Борили сж се и много страдали отъ инородни владетели и подтисници заради българската си народна идея, и сж дали и продължаватъ да даватъ безброй жертви и доказателства отъ безпримѣренъ героизъмъ и идеализъмъ за национално самосъзнание (Македония въ образи).

4. Професоръ **Д-ръ Гаврилъ Ив. Кацаровъ**, въ найновия си трудъ „Царь Филипъ Македонски", 1922 г., твърди, че духовнитѣ качества, които отличаватъ днешния македонски българинъ: храбрость, издръжливость, несъкрушима енергия, държавнически талантъ, високо развито националнo чувство и родолюбие, сж отчасти отъ старомакедонско потекло.

5. **Добри Христовъ**, най-талантливия познавачъ на българската родна музика, казва: сборникътъ отъ македонски пѣсни на братя Миладинови, тоя на Пенчо Славейковъ („Пѣсень на пѣснитѣ") и др. издадени и неиздадени македонски пѣсни, събрани отъ ценителитѣ на народнитѣ ни духовни прояви, сж безспорно доказателство за високитѣ, дори гениални поетически дарования на македоцитѣ. Въ миналото мощенъ изразитель на всички общенародни идеали, огнище на творчество и неугасимъ борчески духъ, днесъ македонецътъ е пакъ вѣренъ на себе си: духътъ на свобода е обгърналъ въ пламъци неговата свещенна и измжчена страна и обгръща погледа на цѣлъ свѣтъ. Ще огрей скоро въ Македония звездата на правдата и ще загори тамъ царството на свободата, защото не умира народъ, който е способенъ въ вѣковни традиции и мощь, реални изразители на които сж неговитѣ материални и духовни творения (в. „Устремъ")

6. Професоръ **Ст. Младеновъ** казва: Въпросътъ за участието на македонскитѣ българи въ създаването на българското просвѣтно дѣло и въобще за дѣла на македонскитѣ българи въ нашето възраждане и въ нашитѣ национални борби за духовно и политическо освобождение е из-

вънредно важенъ. Би могло дори да се каже, че този въпросъ е най-главния въпросъ на българската културна история отъ 18-и вѣкъ насамъ, защото първитѣ лъчи на българското национално пробуждане и възраждане дойдоха не отъ източна България, а отъ Македония, отъ западно-българскитѣ земи („Развигоръ“ — бр. 107 отъ 3. III. 1923 г.)

7. „Македонския българинъ гордѣе се, че стои по-горе отъ българина въ България и отъ Сърбина въ Сърбия, и на стопанска и социална почва го конкурира силно (в. „Миръ“ брой 7068).

8. **Д-ръ Ст. Даневъ**, въ своята речь, произнесена въ Народното събрание на 10. III. 1927 г., като говори за отношенията между България и Сърбия — за македонцитѣ казва, че „тѣ сж срѫчно и даровито племе и че само тѣ съ своята рѣдка за славянскитѣ племена ловкость и гъвкавость, ще съумеятъ да послужатъ за съеденително звено на българи и сърби“.

II. Сърбо-хърватски свидетелства

1. Въ книгата „Новоосвобоѣени крајеве“, издание на сръбски професори, по случай на една стопанска анкета, предприета въ Македония презъ 1914 г.. сръбскитѣ учени признаватъ, че тѣхнитѣ братя (разбирай българитѣ) отъ южна Сърбия (Македония), съ своя **гъвкавъ умъ, възприемчивость, предвидливость, практичность и пр. развити душевни способности,** стоятъ по-високо отъ старосръбци.

2. Бѣлградскиятъ вестникъ „Ново видело“ отъ м. февруарий 1923 г. правейки паралелъ между шумадийци и македонци, казва: „Македонцитѣ обичатъ науката и знанието, тѣ уважаватъ интелектуалностьта, докато повечето шумадийци парадиратъ тъкмо обратното“.

3. Сръбскиятъ в-къ „Време“ (органъ на радикалитѣ) отъ 18.IV.1923 г. пише за македонцитѣ така: „Необикновенно интелегентни, способни до самоотрицание, морални и изправни, съ чистота на примитивенъ народъ и пр.“

4. Въ 41 писмо отъ Лондонъ, Радичъ за македонцитѣ казва: „Македонцитѣ сж не само даровити, почтени, грамотни и трудолюбиви и т. н.“

5. Вестникъ „Зорница“ (год. V, бр. 1369 — 11.II.1924 г.) предава интервю на Ст. Радичъ. който за македонцитѣ разправя: „ . . . Единъ ми каза: ако искате да почувствувате, що е културенъ апостолятъ и бурно национално чувство, идете въ Македония“.

III. Чехски свидетелства

1. Чехскиятъ публицистъ и ученъ **Владимиръ Сисъ** въ своя трудъ „**Македония**“ казва: „Македония се пробужда национално и културно много по-рано отъ България, та

става люлка на българското възраждине". На друго мѣсто въ сѫщия трудъ говори: „Македонскитѣ българи се отличаватъ съ извънредна прозорливость и висота, та указватъ голѣмо влияние въ политическия, културния и икономическия животъ на българската държава".

2. Чехскиятъ в. „Нашинецъ" отъ 3.VII.1927 г. за македонцитѣ казва: „Като се има предъ видъ високата интелигентность и жилавость на македонскитѣ българи, които въ това отношение, може би, надминаватъ другитѣ балкански народи, а особено като се има предъ видъ тѣхния националенъ поривъ и пр."

IV. Руски свидетелства

1. Рускиятъ славистъ **А. М. Селищевъ**, професоръ въ Московския университетъ, въ своитѣ „Очерки по македонской диалектологии" подчертава, че „Македония е люлката, както на старата, така и на новата българска литература, на българското възраждане".

2. Рускиятъ професоръ **Н. Г. Попруженко** казва: „Историята съ неоспорими факти заставя да се спираме именно на Македония при изучаване основнитѣ въпроси на българското самосъзнание. Въ Македония сѫ се трудили такива юнаци на духа и създали традицията за служене въ полза на запазването отъ гибелъ българската просвѣта въобще, и българскиятъ духъ въ частность" (Сборникъ „Илинденъ", г. I, стр. 73).

3. Ще споменемъ и думитѣ на **Максимъ Горки**, казани следъ Балканската война, които сѫщо иматъ значение за насъ: „Само пророцитѣ могатъ да знаятъ дали България ще присъедини Македония, или тая последната ще присъедини България".

4. Рускиятъ ученъ **Нѣмановъ** въ събранието на „Лигата за правата на човѣка", станало на 5. II. 1924 г., пледирайки каузата на македонцитѣ, е подчерталъ, че македонцитѣ сѫ „героиченъ и симпатиченъ народъ".

5. „Македонцитѣ сѫ буйно, подвижно племе, много по-енергично и жизнено отколкото българитѣ, и винаги сѫ имали надмощие надъ тѣхъ", — казва бившиятъ руски пълномощенъ министъръ А. Савински въ своитѣ „мемоари" (в. „Слово" г. VI, бр. 1635).

V. Американски свидетелства

1. Американецътъ Р. Х. М. въ статията си „**Днешния македонски въпросъ**", обнародвана въ америк. списание „Те Християнъ Регистеръ" (февр. кн. 1927 г.), за македонцитѣ казва: „Македонскитѣ българи сѫ едни отъ най-здравитѣ, най-издържливитѣ, мѫжествени и способни племена въ

Европа. Това малко племе е дало необкновенно много лѣкари, професори, инженери, журналисти и писатели. Тѣ сж смѣли и решителни до удивителна степень. Македонцитѣ сж фанатици, упорити и непобедими, като ирландцитѣ; тѣ сж храбри и издържливи".

2. Американецътъ **Волтеръ Колинсъ**, въ в. „Чикаго-Дейли-Нюсъ" (9.I.924 г.) за македонцитѣ пише следното: „Тѣхната история е направила македонцитѣ патриотични и опорити. По-интелигентни отъ средния балкански житель, тѣ иматъ прекрасни физически качества и могатъ да изнасятъ много лишения".

3. **Р. Х. Маркъмъ** казва: „Македонцитѣ, които сж запазили самобитностьта си 1000 години, сж жизнеспособни и иматъ право да живеятъ". (В къ „Независима Македония", год. II, 80).

VI. Английски свидетелства

1. Англичанката г-жа **Марионъ Филипсъ** (видна членка на английската Лейбъръ-парти) дава забележителенъ отзивъ за македонцитѣ, като казва, че „македонцитѣ сж най-мжжествената и талантлива часть на българското племе."

2. **Джемсъ Баучеръ**, въ една своя статия „Сждбата на Македония", публикувана презъ 1919 г., казва: „македонскитѣ българи сж единъ мжжественъ, крайно работливъ и интелигентенъ народъ. . ."

3. Англичанинътъ **H. N. Braifsfort** който посети Македония непосрѣдствено следъ възстанието и се запозна съ мжкитѣ и страданията на разбунтувалия се робъ, казва: „Колкото човѣкъ повече изучва македонскитѣ българи, толкова повече почита тѣхния патриотизъмъ и геройство".

4. Английскиятъ министеръ (бившъ) **К. Б. Томсонъ**, въ книгата си „Победители и победени" казва, че **„македонцитѣ сж съ пламененъ български националенъ духъ, неукротими и фанатични патриоти"**. Сщиятъ въ в-къ „Обсервъръ" (21.X.1923 г.) разправя за македонцитѣ следното: „Македонцитѣ сж проникнали въ всички класи и всички професии въ България; тѣ даватъ единъ голѣмъ процентъ отъ висшитѣ длъжностни лица на черквата и нѣкои отъ най-способнитѣ политици; тѣ проникватъ навсѣкжде, като шотландцитѣ и действително Македония въ много отношения прилича на строгата и буйна Каледония. Българитѣ отъ Македония сж по-българи отъ жителитѣ на царството. Въ продължение на десетилѣтия тѣ сж се борили противъ турското подтисничество, срещу сръбската пропаганда и православната гръцка черква. Всѣко семейство си има своя герой, или своя мжченикъ. И отъ огъня на борбитѣ и преследванията македонецътъ е излѣзълъ напрегнато национа-

листиченъ, горещо религиозенъ, по-развитъ културно отъ сърбитѣ или българитѣ, неукротимъ, неуправляемъ".

5. Англичанина **Едуардъ Бойлъ** въ лондоското списание **„Контенпорери Ревю"** въ книгата за м. юний 1927 г. за македонцитѣ казва: че „македонскитѣ българи сж били винаги по-българи отъ българитѣ въ царството и още, че македонцитѣ сж единъ ясно обособенъ и съзнателенъ народъ".

VII. Французки свидетелства

A. Rambau (въ Etudes sur l'Histoire byzantine) казва: „Македония бѣ по-войнствена, българското чувство по-силно и омразата къмъ гърцитѣ по-буйна, отколкото въ България, на която великия Преславъ бѣ столица".

2. Кореспондента **Pierre Daye** (в. le Soir, 7. XI. 1913 г.) казва „Македонцитѣ сж най-интелигентнитѣ на полуострова".

VIII. Нѣмски свидетелства

1. Германския вестникъ **„Дойче алгемайне цайтунгъ"** (8. VII. 1923 г.) казва: „За менъ и за всѣки, който познава характера на македонския българинъ, който е най-добрия българинъ, смѣлъ до самозабрава, храбъръ до крайность, съ желѣзна издържливость въ преследването на предпоставената цель, като никой другъ народъ въ свѣта, за всѣки, който познава този характеръ, бѣше ясно, че българското правителство трѣбва да капитулира, както ще капитулиратъ сръбското и гръцкото, въпреки всички трудности" (Кореспонденция по свалянето на Стамболийски, който отвори фронтъ на македонцитѣ).

2. Кореспондента на в-къ **„Райхъ-постъ"** (17 X. 1924 г.) пише: „Македонецътъ е уменъ и трудолюбивъ и не обича нищо друго, освенъ найденото си съ кръвь парче земя и родно огнище..."

3. **„Винеръ алгемайне цайтунгъ"** отъ 26.II. 1926 г. въ статията си „Македония и македонскитѣ бѣжанци" казва: „Въ сравнение съ другитѣ балкански народи, македонцитѣ българи притежаватъ една по-голѣма интелегентность, благодарение на която македонецътъ е по-предприемчивъ въ ежедневния животъ и е по-лесно пригоденъ за цивилизация".

IX. Ромънско свидетелство

1. **Бацарея**, ромънски журналистъ, родомъ отъ гр. Крушово, на банкета даденъ на ромънскитѣ гости отъ македонскитѣ организации, 19.XII 1923 г., казва: „Македония е вложила у своитѣ синове (безъ разлика на вѣра и на народность) единъ духъ, една дарба, каквито не се забелязватъ у никои тѣхни сънародници въ другитѣ страни".

X. Белгийско свидетелство

1. Известният белгийски социалистически лидеръ **Вандервелдъ** въ писмото до в. „Народъ“ (14.X. 1924 г.) пише: „Нѣма никой въ България, отъ която и да било партия, който да не храни една гореща и искрена симпатия къмъ македонския народъ, тъй много измѫчванъ и, може би, най-красивиятъ, най-дейниятъ и най-надареният на Балканитѣ“. Сѫщиятъ, говорейки на 5.XI. 1924 год. на събранието на „Лигата за правата на човѣка“ въ Парижъ за македонцитѣ е казалъ, че „сѫ много симпатични“.

XI. Италиянско свидетелство

1. Италиянскиятъ ученъ мѫжъ и публицистъ **Бинченто Чинто** казва (въ в-къ „Ил-Мондо“, 30.VI. 923 г.): „Македонцитѣ се чувствуватъ по-българи отъ българитѣ“.

2. **Пиеръ Парини** въ миланския в-къ „Ил-Пополо д'Италия“ за македонцитѣ пише: . . . . . „Македонцитѣ сѫ безсъмнено най-интелигентнитѣ и културни жители на Балканския п-въ. Може би сѫщо сѫ и най-силнитѣ и юначни. Тѣ образуватъ, както се знае, ржководната часть въ България, която е тѣхна втора родина, дѣто сѫ намирали винаги братя, а не потисници“.

IV.

ПРИЧИНИ ЗА ИЗТЪКНАТИТѢ КАЧЕСТВА НА МАКЕДОНСКИТѢ БЪЛГАРИ

Причинитѣ и условията сѫ много и доста разнообразни

1. Македония е доста на югъ на Балканския п-въ. Тя е по на югъ отъ България и Тракия. Климатътъ ѝ е по-умѣренъ, а на мѣста доста топълъ, дори горещъ. Добритѣ климатически условия благоприятно действуватъ не само върху растителнитѣ култури, но и върху човѣшката природа. Южниятъ климатъ дава творчески умове. Македонецътъ е южнякъ.

2. Географското и топографско разположение на Македония сѫ спомогнали да бѫде тя пѫть за приливъ и отливъ на народитѣ, идящи отъ изтокъ къмъ западъ и обратно. Разположена между две морета, огнище на средневѣковна търговия, Македония е била прошарена още отъ древни времена съ прочути военни и търговски пѫтища, свързващи Адриатика съ Средиземно море. Отъ една страна древниятъ пѫть Вия Егнатиа свързвалъ адриатическитѣ търговски центрове чрезъ Солунъ съ Цариградъ, а отъ друга — по течението на македонскитѣ рѣки сѫ отивали оживени друмове на северъ, за централна и западна Европа. Така, Македония е била посещавана непрекѫснато отъ търговци чужденци.

Около X—XI в. венецианци развиватъ оживена търговия; по-късно си пробиватъ пѫть и други италиянски републики: Пиза, Генуа. Къмъ XIII в. надмощие въ търговията взема Рагуза и Дубровникъ. Къмъ XV в. навлизатъ въ страната и рудничари отъ Унгария и т. н. Условията, при които е била поставена да се развива икономически Македония, сѫ гарантирали напредъка на населението ѝ въ всѣко отношение.

3. Близкостьта и съседството съ Византия сѫ давали често пѫти поводъ за дълги и непрекѫснати войни. Цѣли столѣтия се водятъ българо-гръцки племенни борби за надмощие и завладяване на едната или другата страна. И въ единия и въ другия случай, т. е. победителка или победена, Византия е упражнявала силно влияние съ своята култура върху племето ни.

4. Чрезъ честитѣ нахлувания на разни народи въ страната, ставали сѫ кръстосвания, които водятъ къмъ подобрение на расата.

5. Македонецътъ притежава часть отъ качествата на древния македонски народъ, вождове на който сѫ били Филипъ Македонски и неговиятъ синъ Александъръ Велики. Даже запазенъ е старомакедонскиятъ антропологически типъ въ днешния македонецъ, поради който Филипъ е успѣлъ да създаде якитѣ основи на великата македонска държава. А кой не знае духовнитѣ и физически качества на старитѣ македонци?

6. Презъ турското владичество македонскитѣ българи щастливи сѫ да иматъ около себе си Охридската архиепископия до 1767 г., която бѣ живъ свидетель на българската народность. Не е безъ значение и влиянието на сръбската Ипекска патриаршия, която се е намирала въ съседство съ Македония. И манастиритѣ: Зографски, Хилендарски, Св. Прохоръ Пчински, Св. Якимъ Осоговски, Св. Наумъ Охридски, Св. Иоанъ Бигоръ (Дебърско), Св. Иоанъ Слѣпченски (Демиръ-Хисарско), Лѣсновския манастиръ (Тетовско), дето славяно-българското четмо и писмо бѣ се запазило най-жизнеспособно, сѫ упражнявали своето прѣко или косвено влияние за крепкостьта на българския духъ. По-голѣмитѣ манастири (Зографски, Хилендарски, Св. Иванъ Рилски) сѫ имали изъ много градове и села въ страната своитѣ метоси, кѫдето представителитѣ манастирски сѫ поддържали келийни училища и сѫ крѣпили българския непоколебимъ народенъ духъ. Освенъ туй Македония е по-далечъ отъ центъра на фанариотското гръцко духовенство — Цариградъ, и следователно по-недостѫпна за патриаршескитѣ козни и пъклени замисли.

7. Македония е по-близо до славянитѣ въ Австрия, посредствомъ които влѣзла въ контактъ съ цивилизацията въ западна Европа. Македонскитѣ търговци често пѫтували въ Австри и Унгария. Самъ Шафарикъ се е срѣщалъ съ тѣхъ

често въ Нови-Садъ, а Коларъ въ Пеща и Виена, като и двамата не малко сж допринесли за събуждането на родолюбивата искра въ душитѣ на тѣзи македонски българи. Свободолюбивитѣ идеи на англо-саксонската раса, тъй гениално популяризирани отъ френскитѣ писатели въ XVIII в., презъ Виена, Прага, Буда-Пеща, Нови-Садъ, Карловецъ, Землинъ, Бѣлградъ, Рагуза, проникнали въ страната и упражнили своето влияние върху умоветѣ на слабокултурното още население, потиснато подъ двойното гръцко-турско робство.

8. Дълговѣковното робство на потиснатитѣ народи, кара последнитѣ да търсятъ и измислятъ начини, срѣдства и способи за своята отбрана, самозащита и освобождение. А това напрѣгане на умственитѣ, моралнитѣ и физическитѣ сили, води къмъ прогресъ, усъвършенствуване и по-широка културность. Така, германецътъ въ последната война, за да не бжде победенъ и съкрушенъ, изнамѣри цепелина, усъвършенствува подводницата и откри 42 см.-то орждие. А македонецътъ продължава да е още робъ.

9. Голѣмитѣ землевладѣлски имоти (чифлицитѣ), каквито изобилваха въ Македония, даватъ възможность и грижа за по-модерно, по-доходно и по-образцово обработване на стопанството.

10. Най-сетне, подъ робския режимъ, при липса на грижи, полезни инициативи и насърдчения отъ страна на властьта за добрия поминъкъ и благосъстоянието на населението, както това става въ една свободна и правова държава, народътъ е принуденъ самъ да взема мѣрки, да се грижи за по-добрия си поминъкъ и благосъстояние. А този стремежъ води къмъ усъвършенствуване на занаята, професията, индустрията, търговията, стопанството и пр. Този потикъ прави човѣка по-културенъ. Нуждата ражда прогреса.

Отрицателни качества.

И у македонскитѣ българи, както и у всѣка друга нация, не липсватъ и отрицателни качества, макаръ и тѣ, отрицателнитѣ качества, споредъ менъ, да сж единъ видъ дарби. Защото, не всѣки може да бжде „Боримечката", който лани вдигна цѣлата столична полиция на кракъ и следъ като взе много жертви, стана и той курбанъ; или не всѣки може да стане шефъ на група атентатори, конспиратори, фалшификатори и пр. За щастие, тѣзи отрицателни качества не сж притежание на цѣлокупното македонско племе, а по единична проява, на отдѣленъ индивидъ, на отдѣлна група, може би. Така, ний виждаме македонци да стоятъ начело на нѣкоя конспиративна акция; съучастници въ нѣкоя фалшификаторска афера; родоотстжпници и предатели, както и притежаващи нѣкои други пороци (кражба, лжжа, завистъ,

злоба, пиянство, безнравственость и пр.). Но можемъ ли да вадимъ отъ тукъ заключение, че всички тия качества сѫ свойствени на цѣлото племе, че всички македонци, цѣлото това племе е порочно? — Не. Тѣзи отрицателни качества сѫ продуктъ на лошо възпитание, на лоша срѣда, на лакомство за лесно печелене на богатство, на амбиция за честь, за слава и пр. и пр. Такива и др. подобни лоши качества не липсватъ и у най-културнитѣ нации, колко повече тѣ трѣбва да проличаватъ тукъ, на ориента, особено на Балканитѣ, кѫдето сѫ на лице всички условия за тѣхното сѫществуване. Ето защо, ний съ положителность можемъ да кажемъ, че македонскитѣ българи не сѫ: **конспиратори, не сѫ родоотстѫпници и отечествопредатели; не сѫ фалшификатори, не сѫ порочни.**

* * *

Може ли сега такъвъ народъ, който е далъ велики хора въ далечното и близко минало и който презъ най-мрачнитѣ и безнадеждни времена не е престаналъ да има будна съвесть; да има хора съ извънредни дарования, съ безкрайна любовь къмъ родината и народа и съ воля да жертвува за тѣхъ сили и животъ? Може ли такъвъ народъ да загине? Една область, която има такива заслуги къмъ българската и славянска култура; едно население, което прояви такива общественни добродетели, такава жизнеспособность и такива дарби за напредъкъ и развитие, не заслужава ли повече уважение отъ всички и по-добра участь?

Не, една страна, която е дала животъ на синове, като: св. Кирилъ и Методи, св. Климентъ, св. Наумъ, Отецъ Паиси, Братя Миладинови, Гоце Дѣлчевъ, Даме Груевъ, Пере Тошевъ, Тодоръ Александровъ, Мара Бунева и още цѣла плеада достойни чада; Македония, която и сега продължава да дава животъ на самоотвержени синове, не може да бѫде одушена и загубена. Македония е жива и не е далечъ часътъ, когато наново ще изгрѣе слънцето на свободата за тоя край. Тогава и македонскитѣ българи ще добиятъ възможность да проявятъ и развиятъ напълно своитѣ високи дарби и да внесатъ своята дань въ съкровищницата на българската и общочовѣшка култура.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Стр.

I. Предговоръ 3

II. Какво сж дали македонцитѣ на българското племе 5—14

III. Данни отъ по-ново време . . . . . 14—22

IV. Мнения на наши и чужди учени за духовнитѣ качества на македонскитѣ българи . . . . . 22—28

V. Причини за изтъкнатитѣ качества на македонскитѣ българи . . . . . 28—31

ПРИТУРКА

И книгата „Градъ Прилепъ“ се посрещна доста симпатично отъ печата и обществото. Ето по-важнитѣ отзиви и критика за нея:

1. Р. Чолаковъ (в. Миръ, бр. 7470, год. XXXI.; Църковенъ вестникъ, 9. V. 1925 год.).

Презъ 1923 г. Георги Трайчевъ, учитель въ IV Софийска прогимназия, тури начало на едно хубаво дѣло — издаването на „Македонска библиотека“. За достойнствата на реченатa библиотека азъ имахъ случай да се изкажа, разглеждайки излѣзлитѣ до сега нумера. Но сега, като имамъ на ржка току-що излѣзлия брой 6 отъ „Македонска библиотека“, не мога, преди всичко, да не изкажа радосьта си за закрепването на това прекрасно начинание и за развитието му по обемъ и съдържание. И наистина, докато първитѣ броеве отъ „Македонска библиотека“ бѣха малки, популярни книжки, брой 6 представлява внушителенъ томъ отъ 384 страници, голѣма осмина; ето защо, заслужава да се кажатъ повечко думи за тоя трудъ.

Извѣстна е ролята на Македония въ нашето възраждане. Знайно е, че искрата за нашето национално повдигане блѣсна първо тамъ. Между градоветѣ въ Македония, взели живо участие за националното ни свѣстяване, е и градъ Прилепъ. Да ни запознае съ миналото на тоя градъ, столицата на Крали Марко, отъ най-стари времена, та дори до день днешенъ, да ни разкрие страница отъ българската история изобщо, ето цельта на труда на г. Трайчевъ. Авторътъ е озаглавилъ своя трудъ като историко-географски и стопански прегледъ на гр. Прилепъ, ала въ сжщность по замисълъ, а главно по изпълнение, тоя трудъ е една история на гр. Прилепъ. Това е достатъчно, за да се види, отъ какво голѣмо значение за родната ни наука е труда на неуморимия г. Трайчевъ....

Съ сериозността на изнесенитѣ материали, съ грижливостьта на изследването „Градъ Прилепъ“ изпъква като единъ важенъ трудъ. Авторътъ е ималъ предъ видъ литературата по въпроса, но неговиятъ трудъ никога не би ималъ тия размѣри, ако авторътъ се бѣ ограничилъ само съ всичко писано. Познавайки отлично своето родно мѣсто, па и цѣла Македония, г. Трайчевъ, дългогодишенъ учитель, директоръ

и училищенъ инспекторъ, председатель на революционния комитетъ въ Прилепъ, е ималъ възможность отблизо да знае за учебното дѣло въ града и за революционното движение, та и затова ни е изнесълъ толкова ценни сведения по тия въпроси. Работейки съ усърдие своя трудъ, той ни е далъ едно живо изложение, и книгата се чете съ увлечение. Историкътъ, географътъ, етнографътъ ще намѣрятъ изобилни материали по своята специалность, а всѣки родолюбивъ българинъ ще види: какво е направилъ македонецътъ за извоюването на все още непостигнатия блѣнъ, свободата на Македония.

Изданието е грижливо, къмъ изложението сж дадени 50 образи: мѣстности отъ Прилепско, портрети на видни дейци отъ Прилепъ, учители, войводи, па и групи отъ отдѣлни чети. Въ приложението е дадена и карта на Прилепската околия, изработена отъ самия авторъ.

Трудове, като тия на г. Трайчевъ, иматъ и туй голѣмо значение, че тѣ държатъ жива тая история и подобно на псалмопѣвеца извикватъ въ всѣко българско сърдце възгласъ: „Аще забуду тебе, Иерусалиме, забвена буди дѣсница моя"...

2. Вел. Йордановъ (сп. Учил. Прегледъ, г. XXIV, кн. 4).

Отъ „Македонската библиотека" сж излѣзли до сега въ петь номера следнитѣ книги: „Мариово", „Дойранъ и неговото езеро" и „Прѣспа", за които критиката се отзова твърде благоприятно. Съ още по-голѣмо старание и любовь, съ още по-голѣмо усърдие е работена и книгата градъ Прилепъ — който стои въ центъра на съзнанието на македонскитѣ българи, както и на българитѣ изобщо. Ако Солунъ и Скопие сж величави, Битоля пленителенъ, Охрида — очарователенъ, Прилепъ блѣсва съ своята романтика. Въ него не само е туптѣло винаги живо сърдцето на македонскитѣ българи, въ него не само сж се вълнували най-силно тѣхнитѣ чувства, но тамъ тѣхната фантазия винаги е намирала най-яркитѣ образи за своето творчество.

И трѣбва да се признае, че авторътъ е употрѣбилъ голѣми усилия при написването на тая книга. Той е искалъ да представи града Прилепъ — негово родно мѣсто — въ всѣко отношение и, освенъ историческитѣ данни за града, за старинитѣ въ него, за дивния Крали Марко, чуждитѣ свиделства за града, възражданието, учебното дѣло, той изобразява града и въ днешно време, неговото економическо положение, неговото културно-просвѣтно дѣло, като при това дава бележки и за прилепския говоръ, описва носията и обичаитѣ и характернитѣ чърти на прилепчани. Авторътъ отдѣля, естествено, и голѣмо мѣсто на революционното дѣло, въ което и самъ той е вземалъ живо участие — председатель на управителното тѣло на последния прилепски революционенъ комитетъ до хуриета; той изобразява и сръбската пропаганда, Прилепъ презъ войнитѣ, прилепската емиграция

и пр. Така той е събралъ огроменъ материалъ за града Прилепъ и представя последния въ пъленъ и достоенъ видъ, съответстващъ на славата на града. Книгата се чете съ особенъ интересъ и увлѣчение, особено ония нейни части, въ които се излага материалъ, до сега не твърде засяганъ: носията на гражданитѣ, обичаитѣ, характерни чърти на прилепчани, прилепскиятъ говоръ. Ние се надѣемъ, че тоя трудъ на г. Трайчева ще намѣри най-широко разпространение у нашата читаеща публика и ще подействува назидателно на съвременнитѣ и иднитѣ поколѣния.

3. **Професоръ д-ръ Ст. Младеновъ** (сп. Училищенъ Прегледъ, г. XXIV кн. 5 и 6). Подъ заглавие „**Ценни материали за историята на два македонски града**“, казва:

Уредника на „Македонска Библиотека“, въ която излѣзоха доста интересни трудове за областьта Мариово въ срѣдна Македония, за Дойранъ и Дойранското езеро и за областьта Преспа, ни поднася сега една голѣма книга за града на Крали Марко... Работата на г. Трайчева се състои отъ 20 глави. Следва въ кратце съдържанието на книгата и бележки за него, като свършва съ заключителнитѣ думи: „книгата на г. Трайчевъ е отъ голѣмо значение и заслужава най-голѣмо разпространение“.

4. **Професоръ М. Арнаудовъ** (сп. Бълг. мисъль, гл. I, кн. I).

Г-нъ Трайчевъ, известенъ македонски революционеръ и учитель, си е далъ труда да направи въ тая достжпно написана книга сводъ на всичко онова, което характеризира миналото и настояще на родния му градъ, прочутата столица на Крали Марка, общобългарския епически герой. Той ни говори по-специално за национално движение въ епохата на възраждането, за учебното дѣло, за езикъ, нрави и битъ на прилепчани, и най-надълго за революционнитѣ борби противъ турско и сръбско робство. Книгата е писана съ топлото чувство на покрусенъ отъ събитията патриотъ: тя е доказъ за несъкрушимия оптимизъмъ и за горещата обичь на македонската емиграция въ България къмъ напуснатитѣ родни огнища. Макаръ да не претендира на оригиналность, авторътъ принася съ своята „Македонска библиотека“ добра услуга на широкото ни общество, тъй слабо запознато съ земя, история и животъ на македонскитѣ българи.

5. **Д. Бабевъ** (сп. Листопадъ V—VI, 1925 г.).

Авторътъ е употрѣбилъ голѣмъ трудъ и старание за написването на тази книга, въ която ни дава пълни исторически сведения за града Прилепъ и за старинитѣ въ него, както и за днешното му економическо и културно положение. Въ книгата авторътъ е отдѣлилъ доста мѣсто за описание на нравитѣ, носията на прилепчани и за тѣхния говоръ, както и за революционното дѣло въ тоя край. Книгата изобилствува съ доста интересни материали, написана е съ вещина и трѣбва да намѣри широко разпространение.

6. А. П. Стоиловъ (сп. Известия на Народния етногр. музей въ София, г. V, кн. I—IV). Авторътъ на „Македонска библиотека“ съ непоносими жертви и старания продължава да издава своята библиотека и съ последния брой „Градъ Прилепъ“ той ни просто изненада поради обемистата книга... Книгата на г. Трайчева заслужава разпространение между бълг. общество, а главно между емигрантитѣ прилепчани.

7. Ж. Чанковъ (Учит. вестникъ, бр. 10, г. XXI).

Колкото и да желаемъ да предадемъ въ най-сбита форма славнитѣ мисли на автора, това не ни е възможно, защото мѣстото не ни позволява. Г-нъ Трайчевъ съ рѣдко трудолюбие и свойствени на македонцитѣ упоритость и постоянство, е събиралъ въ продължение на много години материали за историята на Прилепъ и сега ги предлага на българския читатель.

Като поздравляваме автора за неговия трудъ, ние препоржчваме на всички учители по география книгата на г. Трайчева и желаеме нейното широко разпространение.

8. Хр. Шалдевъ (в. „Илинденъ“. год. X, бр. 16).

Книгата **Градъ Прилепъ** е № 6 отъ „Македонска библиотека“. Въ нея авторътъ излага историята на гр. Прилепъ отъ край време до повторното му завладѣване отъ сърбитѣ — 1918 г. Преди всичко ще кажемъ, че тя е единъ цененъ приносъ къмъ историята на възраждането и освободителното движение на Мекедония, респективно на гр. Прилепъ, сжщевременно изнасяйки ценни материали по историята и географията на града.

Да се опише историята на единъ български градъ, особено на единъ отъ тѣзи, които се намиратъ подъ чуждо владичество, е една работа колкото необходима, толкова необикновено трудна. Ние нѣмаме изобщо историята на нашитѣ градове; пъкъ и описанията на нѣколкото градове сж твърде нодостатъчни, защото липсватъ исторически данни, както за старитѣ времена, така и за най-ново време. Личнитѣ спомени за най-нова история — възраждането и революционната епоха — не се записватъ и заедно съ хората отиватъ въ вечностьта. За това работата на г. Г. Трайчевъ представлява единъ цененъ приносъ само отъ гледна точка на запазване тѣзи спомени, които ще послужатъ не само като добъръ материалъ за общата ни история, но и за възпитанието на младото подрастващо поколѣние.

Ние я препоржчваме както на македонската емиграция, така и на всѣки български любознателенъ четецъ. Тя трѣбва да краси и училищнитѣ библиотеки, както и тия на нашитѣ болници и казарми.

9. Ил. Ивановъ (в. „Македония“, 1928 г. бр. 106).

Тоя голѣмъ трудъ на г. Г. Трайчевъ заслужава особено внимание и проучване; но предварително ний го оценяваме като единъ добъръ приносъ къмъ изучването на родината ни и желаемъ широкото му разпространение. Особено прилепската

Забелѣзани печатни грѣшки:

На стр.	редъ	вмѣсто	да се чете
9	17	акедонци	Македонци
10	25	Н. Доревъ	Ив. Доревъ
11	15	пропуснато: в. „Дем. сговоръ" — директоръ Хр. Силяновъ	
16	10	живописъ	живопись
27	9	A. Rambu	1. A. Rambu
31	14	пропуснато:	не сж разбойници

„МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА“

ИЗЛИЗА ПЕРИОДИЧЕСКИ

Излѣзлитѣ книги отъ тая библиотека сж:

№ 1.	Мариово (второ издание) на изчерпване	5 лв.
№ 2.	Дойранъ и неговото езеро — изчерпана	8 „
№ 3.	Преспа — на изчерпване	5 „
№ 4.	Преспанското езеро — на изчерпване	5 „
№ 5.	Старини въ Преспа — „ „	5 „
№ 6.	Градъ Прилепъ — на изчерпване	100 „
—	Приносъ къмъ историята на революционното дѣло въ Македония	15 „

ЦЕНА 10 ЛЕВА

Книгитѣ се намиратъ у автора — София, ул. Тетевенска № 27 и въ по-голѣмитѣ столични книжарници.

Сканирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres